

Tone Gaspari

Patrulja

8.

Desetniku in Prevesniku se je tako vse podrlo. Vedela sta, da ostaneta priklenjena na fronto do poslednjega. Zato je desetnik hitro podpisal depešo. Vzel je svoje pismo, ko se je ordonanc primaknil k skupini v ozadju. Zasukal se je k steni kot prej Vrhunc. Raztrgal je ovoj in je že vedel, da ne bo odslej, kar koli naj se zgodi, nič dobrega. Kar zdaj čenčá ordonanc, to bo itak zvedel od poročnika, ko se vrne z bataljona.

Ali vsi drugi, še Žust in Dorč, ki sta odpravila stražo, so požirali novice, ki jih je ordonanc stresal iz rokava, kakor bi bil armadni poveljnik. Vse je vedel. O strupenih plinih je pravil kakor o zakletih oblakih: enkrat vdihneš, pa te v grlu zagrabi in zaduši. Kdo naj vzdrži?

Desetnik je najprej preletel pismo kakor vedno. Kratko je bilo. Ni mu bilo to prav. Žena je omenila, da piše hitro, ker Prevesnik že odhaja. Zakaj ni napisala pisma prej v miru in s premislekom? Za hip se je okrenil. Videl je, da ga Prevesnik opreza. Misli si je Dolnik, da mora Prevesnik kaj vedeti, pa mu ne gre z jezika. Posumil je tu v kaverni prvič v življenju v svojo ženo. Kadar je slišal grobijane Tavžlja, Goščeta in Suhnika, ga je zmerom spreletelo, da je pomislil domov. Tako ga je tudi zdaj mešalo, ko je prebiral pismo. Bog ve, ali je vse to resnično, kar pravijo te hitre, skoraj nervozne kljuke. Pismo se razlikuje od pisma. Čustvo, briga in premišljenost pišeta drugače. In bolj ko se je med čitanjem otresal slabih misli, rajši so sllile med vrste, da se je na koncu zdelo, da je vse laž.

Pri pozdravu je še obstal z očmi, kjer je bila drobno podpisana Anca, potem je zganil, in kakor bi spravljal bankovec, vtaknil v listnico. Mora še prečitati, da ne bo narobe odgovoril. Ponoči, ko bodo drugi podremavali, bo napisal pismo, kakršnega še ni v življenju. Pisal bo samo še kot oče. Tudi oporoško bo spremenil, zakaj žena se mu ne zdi več prava. Vse bo dal Anci.

Pogledal je k Prevesniku. Ne da bi mu kaj ukazal, se je Prevesnik primaknil na zaboj ročnih granat. Desetnik ga je tako pogledal, da je Prevesnik vedel, kaj bo, in da mora vse po pravici

povedati. Tja zad sta se oba ozrla, kjer so zdaj zbijali v gruči kvante, pa sta se domenila, kot bi sedela doma na samem in kot bi pisala življenje Ravniku. Nekaj je bilo potrebno. Kdo ve, kaj se zgodi jutri. Treba je urediti Ravnik tako, da bo ostal last najmočnejših. Kaj bi se pasli po njem bajtarji, ki bi ga zapili in zakvartali. V eni roki naj ostane, ki naj ga uravnava tako, da bo večno zelen in da se bo polno-rasel ruval z viharji in s strelami.

»Prevesnik, kako bo?« je tiho začel desetnik.

»Pisal bom ženi in Miklu, da ne bo z dopustom nič. Da me ne bo domov.«

Desetnik ga je čudno pogledal. »E, da te ne bo domov. To ne! Žena bi ti umrla od žalosti!« Tudi desetnik je zdaj to mislil kar Prevesnik in znabiti Ana tudi: ne bo jih več domov.

Prevesnik se je uprl na kolena in prav, kakor bi mu kdo drug prišepetaval, zroč v tla, še enkrat pritrdil: »Zase vem, da se ne bom več rešil te ilovice. Pa, kaj bi! Za ono zemljo mi je doma. Za posestvo.« Kakor bi komu narekoval, je nadaljeval: »Tej vihri ne bo konca ne kraja. Zapravljamo leta, zdravje in nazadnje napravimo življenje, kakor bi ga tja vrgli. Tam doma čaka domačija in razpada.«

Dvignil je glavo toliko, da se je ozrl v desetnika. »In vidiš, Dolnik, zdi se mi, tudi pri tebi.«

To je hotel vedeti desetnik. Razburjenje mu je za trenutek zaprlo prsa, da je vzdihnil. »Kako je z Ano, z ženo? Ti si videl in zvedel.«

»Kako? Kakor povsod! Preveč zanjo, sama ne zmore. Spredaj in zadaj ne more skrbeti.« Tako je tudi res, se je tolažil Prevesnik, ko je povedal.

Desetniku je pozelenil še bolj obraz pa ni mogel do vprašanja. Ta trenutek se je spet sprl z ženo, ki ji ni mogel doma nikoli dopovedati svojih misli. Premislil se je in dejal počasi, previdno: »Res je! Nas in svetá bo konec. Tvoja žena visi med življenjem in smrtjo, moja zapravlja hčer in štacuno.«

»Tega nisem dejal,« ga je Prevesnik pogledal.

»Pa jaz pravim. Treba bo urediti, Prevesnik, da se z vsem svetom tudi najino ne podere.«

»Kakor bi mi ne bilo nič za življenje, mislim tudi jaz tako. Doma sem že zapisal, če žena umre.«

Desetnik je zdaj sédel takó, da se je primaknil popolnoma k Prevesniku. »Ti, Prevesnik, si že zapisal otroku, jaz bom zdaj. Ne vem, kako je z notarjem. Pisal bom pismo; ali pride ali ne pride. Ti si za pričo tu in se boš podpisal, da bo žena vedela, kako in kaj.«

To je hitro govoril, da bi prej povedal. Zdelo se mu je, da bi ne bilo tega treba, toda odločil se je in bo tudi takó naredil in napisal.

To pa, kar je hotel zdaj, se mu je upiralo, kakor bi ne bilo prav, kar bo dejal. Počakal je, da se umiri.

Medtem se je vrnil poročnik. Stopil je naravnost k desetniku. Poročnik je tako tiho dejal, da sta čula le Prevesnik in desetnik.

»Jutri zvečer v mraku patrolja do razvalin pod Volkovnjakom: jaz, ti in trije možje. Poizkusi, desetnik, kdo se javi sam. Zjutraj pridem, da uredimo!«

Kratko je ukazal in odšel. Kaj bi govoril. Patrolja je, ni izhoda. Menda še nihče ni stopil tja preko žičnih ovir. Prvi bo on, poročnik Smrtnik in še štirje, ki se nazivajo no-coj tudi Smrtniki, kakor vsi, ki plesnijo po zakopih.

Stotnik je dejal, da se Italijani umikajo na vsej črti od Bovca do Tolmina. Divizija ukazuje, da mora odsek pod hribom 126 dobiti vsaj nekaj italijanskih ujetnikov, da izve, kaj namerava sovražnik pri nas. Zdaj je za to najlepša prilika. To je osebno mnenje stotnika, kakor je poudaril. Zakaj jutri se znabiti že sovražnik na tihem umakne in nam uide izpred nosa čez Sočo. Moramo vedeti na vsak način, kaj namerava. In poleg tega bomo sovražniku dokazali, da imamo pogum in da smo podjetni. Končal

je: »Če vam uspe, gospod poročnik, boste napravili veliko uslugo bataljonu, pomnožili boste slavna dela polka in koristili domovini, ki bo gledala jutri na vas!« Popil je skodelico čaja, ker je toliko govoril, ter nažgal egiptovsko. »V mislih bom pri vas,« je še dodal. »Srečno!«

9.

Desetnik, ki ga je spričo nenadne novice in odločnih načrtov prevzel hipoma pogum kakor norca, je dejal sosedu: »Slišal si. Kaj misliš?«

»Dolnik, sam ne pojdem,« je odkimal Prevesnik. »Sam nikoli! Če bo poročnik ukazal, pa v božjem imenu.«

Kot na smrt obsojeni se je desetnik spet spreobrn timer in vzdihnil: »Eden od naju mora živeti, Prevesnik, mora živeti! Ali me slišiš? Zaradi najinih otrok!«

Prevesnik ga je videl kakor ponorelega. Ves se je Dolnik v obraz spremenil in dejal bi, da bo zdaj počepnil v kot kaverne in obsedel kakor zamaknjen.

»Prevesnik, dejal bom, da sem bolan. Saj sem! Ali me ne vidiš? Pojdi ti, Prevesnik! Saj se boš vrnil. Onstran žice se izgubi in se splazi nazaj. In, Prevesnik, prisegam ti tukaj na svoje življenje, da bom dal tvojemu Miklu Anco!«

Z mrzlo roko je poiskal Prevesnikovo pest, da bi svoje besede potrdil. Prevesnik ga je pogledal in ni mogel verjeti, kako se je pojavil v desetniku, v skopuhu in strahopetcu tak načrt, o katerem bi ne bil nihče niti sanjal. Mikl in Anca. Možaku z Ravnika ponuja ta sivkasti zaprtek kupčijo, ki je bogokletna, ker prisega na njegovo smrt. Čemu naj Dolnik živi? On, Prevesnik, mora živeti! Kmetija je delo in zdravje, štacuna je smrad in brezdelje. In le iz štacun morejo takile obupneži. Če bi kdaj res moglo priti do česa — tu je šele Prevesnik premislil, da je tudi to mogoče, ker, kaj se vse ne zgodi pod soncem — potem mora Prevesnik živeti. On mora urediti tako, da bo Ravnik mogočen in zakoreninjen, da bo rod na njem trden in značajan.

»Dolnik,« je čez nekaj časa razklenil Prevesnik pest in uganil, da ga bo poročnik pognal na patroljo, »oba pojdeva. In naj se zgodi kar koli, zapiševa pod pričami, da je vse najino Miklovo in Ance.« Popolnoma hladno je še dostavil: »Kdor ostane, naj to izvrši in naj skrbi, da bo popravil, kar je vojna razdejala in kar je vest zagrešila.«

»Čemu oba?« se je desetnik branil in z grozo mislil na šum strojn timer, ki je včasih zavihral preko okopov.

»Da ne bo očitanja, Dolnik!«

Desetnik je zdaj zrl v svečo, ki je kapala na polico in smrdela kakor ožgana cunja. Polagoma se je umiril z zavestjo, da pojde tudi Prevesnik. Zroč v lahno nihajoči plamenček, je rekel: »Prevesnik, to patroljo so napravili za naju. Drug drugemu bova pomagala zunaj in povsod. Verjameš?«

Težko se je nasmehnil Prevesnik, kaj vse misli strah. Ali on je bil frontar, in dasi ga je znotraj grabilo, da bi podušil z enim samim prijemom za vrat vse komande, je to na obrazu prenašal mirno. Ko je dal še enkrat roko Dolniku, je bil kakor pred eno uro, ko je stal v zakopu sam in brez misli. Ozrl se je.

Ordonanc in nosači so odšli. Tavželj je šel pred vhod odlivat.

Sever je pihal nad okopi, da je postajalo hladno. Pol neba je bilo že zastrtega, zrak je bil svež, da bi ga jedel. Streli, ki so padali

vsako minuto, so nocoj potihnili in le včasih je daleč kaj prsknilo. Še svetlobne rakete so bile redke.

Ko je spet Tavželj zlezel na svoje, je zadovoljno zakrehal in pre-mišljeval besede nosačev in ordonanca: »Ni zlodja, da bi ne bilo nikoli konca, če zapodimo Italijane do Benetk!«

Dolnik je medtem potegnil iz listnice papir. Preden je začel, je pogledal po kaverni in Prevesnika. Čutil je, kakor da piše sebi osmrtnico, ko je mislil, kako bi. To ni sporočilo. Oporoka je, ki bi jo lahko ovrgli, zakaj, kdo je pri polni zavesti v strelskem jarku pred patroljo. In vendar je to zdaj ta hip edina tolažba zanj in za Anco. Prevesnik je sedel oprt na komolce in tudi mislil na Mikla. S pre-mislekom, ki bi se zdel komu smešen ali celó bedast, je desetnik pisal. To bo njuna poslednja volja:

Podpisani, Ivan Dolnik, trgovec v Dolgem polju št. 18 in desetnik pri gorskem polku št. 2, odločam pri polni zavesti, da podeduje vse moje premično in nepremično imetje moja zakonska hčerka Anca Dolnik, ki je moja edina zakonita dedinja.

Dalje odločam in želim, da stopi moja hčerka Anca Dolnik v zakon z Miklom Prevesnikom, edincem in dedičem Matevža Prevesnika, posestnika z Ravnika št. 5.

Zapisano v kaverni 126 pod Fajtovim hribom dne 27. okt. 1917.

Ivan Dolnik.

Molče je dal list Prevesniku. Ko je Prevesnik prečital, je šele uvidel, da misli Dolnik zares in da je bil ta načrt že v njem, preden je zvedel za patroljo. Prevesnika je tako prevzelo, da se mu je zdaj desetnik zasmilil. Vzel je svinčnik in se v levo stran podpisal kot priča ter dostavil, da je to tudi njegova poslednja volja. Obema je bilo zdaj laže, kakor bi se bila vsa izpovedala. Ko bi bilo treba zdaj takoj pred ovire, bi se prijela za roke, kakor otroci, in bi šla in naj se zgodi kar koli. Dala sta življenje otrokoma in zemlji.

Iskala sta še eno pričo. Toda vsak bo zijal in razmišljeval in pravil. Kóga naj izbereta? Preklc je najboljši.

»Preklc,« je tiho ukazal desetnik, »na, podpiši!«

Preklc se je vzdignil in zijal, kaj naj podpiše. Slutil je nekaj, ker je videl prej zamišljenega poročnika, in tudi ta dva sta nekaj in skrivnostno govorila. Zato je kar dejal: »Patrulje ne podpišem.«

»Pismo je domov, Prekle, da smo živi in zdravi.« Prevesnik ga je potolažil.

Ali Preklc ni verjel. »Naj kar Prevesnik podpiše.«

»Je že.«

Tedaj je pristopil Prekle in ob sveči, preden je nastavil svinčnik, hitro videl nekaj besed. Skomignil je z rameni in se je podpisal.

Dolnik je zganil v kuverto, napisal naslov in spravil v listnico, da odda zjutraj ordonancu.

Ali Prekle je tačas doumel, čemu to pismo. Legel je in mislil, kdaj naj se drevi zvrsti na stražo, da se tako izogne patrulji; zakaj tudi on je dobro vedel, da so strojnice vciljene tik nad okope, pred žične ovire in nad kotanjo. V glave ali v trebuhe, kakor ima kdo srečo.

(Dalje.)

Jos. Brinar

Kljukec in njegove prigode

Peti večer

Kljukec, poveljnik huzarskega polka. — Kljukčev konj razpolovičen. — Roka, venomer sekajoča.

»Kakor sem vam bil prvi večer pripovedoval, sem se izredno slovesno prisankal v Petrograd, namreč z vpreženim volkom. Zaslovel sem že takoj ob prihodu, in zato so me tudi kar ročno imenovali poveljnikom huzarskega polka. Iz te dobe vojaške slave vas ne bom dolgočasil z obilico znamenitih dogodkov, ampak omeniti vam le hočem nekaterih čudovitosti, ko smo napadli trdnjavo Oczakovo.

Preden so začeli oblegati to trdnjavo, so poslali naprej mene in moje huzarje kot prednjo stražo. Turška posadka pa ni čakala našega napada, ampak je že kar sama pridrla nam naproti, vsa v oblak prahu ovita. Tudi jaz bi bil mogel s svojimi huzarji dvigniti toliko prahu, da bi bili nevidni dirjali proti sovražnikom. Pa kaj bi nam bilo to pomagalo?

Namesto da bi vso svojo četo skril v prah, sem rajši velel samo svoji obstranski straži na levem in desnem boku, naj dviga prahu, kar se dá. Tako smo jezdili v razprti vrsti proti Turkom, da se čim prej udarimo s sovragom.

Turkom smo se, seveda veliko močnejši zdeli, kot smo bili res; zakaj videli so pač v središču ves polk huzarjev, a kaj zakriva oblak prahu ob levem in desnem boku, tega niso vedeli. Že ta negotovost je plašila sovražnike; a ko so moji huzarji z donebesnim krikom »hura!« kar prevpili turški bojni klic »Alah il Alah!« ter se v skoku zapodili v nasprotnika, tedaj se Turki niso dolgo ustavljali. Obrnili so se ter zbežali, kakor brezumni; a moji huzarji so jih pobili kar na kupe. Ostanki turške posadke so zbežali v mesto, a mi jih nismo podili samo skozi obzidje v trdnjavo, ampak še skozi nasproti ležeča

vrata zopet ven iz mesta. To je, kakopak, bilo še več, nego smo bili pričakovali!

Lahko si mislite, da sem bil jaz vedno prvi, ko smo udarili na Turke in jih gonili pred sabo. Dirjal sem daleč pred svojimi huzarji; seveda, takrat sem bil še mlad in neobrzdán, a jezdil sem tudi tistega čudovito iskrega žrebca, ki mi ga je bil podaril litovski grof Przobovski, ker sem konja tako ukrotil, da je plesal po mizi.

Ko sem bil ob zadnjih vratih trdnjave še posekal poslednje sovražnike ter nato zapahnil vrata, sem potem jezdil nazaj na glavni trg, da bi mi tu trobentač sklical bojne tovariše. A kako sem se začudil, ko nisem dobil žive duše na trgu. Nikjer trobentača, nikjer nobenega huzarja! »Mar se podijo po drugih ulicah? Ej, bodo že prišli odkod! Daleč proč ne morejo biti!« Tako sem si mislil pa sem odjezdil s svojim žrebcom litavcem proti vodnjaku sredi trga, da ga napojim. Toda tako neugasljive žeje še ne, kar jezdarim po svetu!

Žival je pila in pila brez prestanka. Začuden sem gledal in čakal kakih pet ali deset minut, in ko sem se naposled ozrl, če moji ljudje še ne prihajajo — kaj zagledam? Ves zadnji del ubogega konja je manjkal, ne križa ne zadnjih nog nikjer! In kakor je spredaj vodo požiral, tako je zopet zadaj iz trupa odtekala, ne da bi žrebcu prinašala le količkaj okrepčila.

Ko sem še premišljeval o neverjetni uganki, je prijezdil moj sluga čisto od nasprotne strani. Veselo mi je čestital, da sem še zdrav, pa mi je tudi razložil, zakaj sem bil tako osamljen in pa, kako je žrebec izgubil svojo zadnjo polovico.

Kdo bi si bil mislil, da je kaj takega mogoče?

Ko sem bil Turke pripodil do vrat ter za njimi udril v trdnjavo, so v obzidju nenadoma spustili zaporno mrežo nizdol, ki je s svojo težo odsekala zadnji konec mojega žrebca. Pa vkljub temu sem še dirjal na sprednji polovici ter napodil sovražnike skozi vrata na nasprotni strani trdnjave.

Zdaj sem v največjem diru odjezdil na sprednji polovici, da poiščem ob vhodu izgubljeni zadnji konec žrebca. Pa lej ga spaka, tudi odsekana polovica ni medtem počivala, ampak se je podila za nekaterimi Turki, ki so se bili razkropili pred obzidjem.

Spretni podkovač moje čete je potem sešil obe polovici presekanega konja, in sicer je uporabil kot iglo špičasto brstje lavorja, ker ni imel ničesar pripravnejšega pri rokah. Sicer pa je bilo to prav ugodno; zakaj brstje lavorja se je zakoreničilo v konjskem trupu, vzrastlo na kvišku in se razkošatilo v gosto lavorjevo senčnico. Tako sem v poznejših vojnah kajkrat prijetno jezdaril v senci lavorike. —

V prihodnji rusko-turški vojni je poveljnik turške vojske Veli-paša zasnoval kaj pretkan načrt, po katerem bi na en mah mogel uničiti rusko armado. Pustil je v to svrho ruske čete, da so brez ovire prekoračile ozke prelaze pri Perekopu in Černanci, a onstran v nižini jih je nameraval obkoluti in do zadnjega potolči. Rusi so res zašli v past, iz katere, se je zdelo, ni bilo rešitve.

Jaz sem pa medtem iztaknil in izvohal v turškem taboru nezavarovano mesto, ki je segalo do močvirja in reke ter se Turki le-tam niso nadejali napada. Dal sem se prijaviti ruskemu vojskovodji in sem mu razložil, kaj sem izsledil. In naslednji dan smo napadli turški ostrog. Na videz smo uprizorili napad na nasprotni strani, a medtem smo z glavno silo prodrli ob močvirju in dosegli sijajno zmago nad sovražnikom.

V bojnem metežu sem sekal Turkom glave kot menda še nikoli. Kot makovo cvetje so frčali turbani in rdeči fesi na levo in desno.

Tega vam ne naglašam iz samohvale, marveč zato, ker mi je pri tem dolgotrajnem mečevanju prišla desnica v tak zamah, da je nisem mogel ustaviti. Že davno je bila bitka končana, a moja roka je še vedno zamahovala po zraku, tako da sem jo moral en teden v trdni obvezi nositi, sicer bi klatila s sabljo še kar naprej.

In prav to mi je prineslo hudo nesrečo. Ko smo kmalu nato pri nekem preglednem pojezdu prišli v zasedo, so Turki tudi mene zgrabili — saj sem bil neoborožen! — ter me odpeljali s sabo v ujetništvo.

Kako se mi je v ujetništvu godilo, o tem pa jutri! Lahko noč, prijatelji!«

(Dalje.)

Botra smrt

Peta slika

V skrivnostnem kraju. Nešteto sveč raznih velikosti gori. Prav v ospredju gori kratka pa vendar svetla sveča.

ZDRAVNIK in SMRT (*prideta z desne; tiha, naraščajoča muzika*): Kakšne luči so to? Saj jih je toliko, kakor zvezd na nebu. Kratke, dolge in srednje. Nekatere gorijo svetlo, nekatere samo brle, nekaj jih že utriplje. Kaj pomenijo?

SMRT: To so luči življenja ljudi na zemlji. Najdaljše so luči otrok, srednje so luči mož in žena, najkrajše pa so sveče starcev. Med lučkami otrok so tudi prav kratke. Svetlejšje med njimi so lučke zdravih, motne pa lučke bolnih otrok.

ZDRAVNIK: Kje je lučka Kraljične?

SMRT: Ob njeni postelji si jo sam prižgal.

ZDRAVNIK: To je bila dolga, svetla sveča... Kje pa je moja?

SMRT: Ta, tu pred tabo.

ZDRAVNIK (*stopi pred najkrajšo svečo v ospredju*): Kratka je — a svetla! In umreti moram!

SMRT: Ker si me trikrat prevaril. Prvič in drugič sem ti lahko odpustila, ker si storil iz ljubezni do drugih. V tretje ti ne morem odpustiti, ker si storil zavoljo sebe.

ZDRAVNIK: Hotel sem rešiti lepo, svetlo življenje Kraljični.

SMRT: To praviš zaradi tega, ker je bilo njeno veselje tudi tvoje. Ona se mora pokoriti. Njeno življenje bo zato žalostno.

ZDRAVNIK: Tam prihaja še ena luč. Kako plapola v vetru... In vosek polzi ob njej, kakor da so solze... Kraljična je! (*Kraljična pride z gorečo svečo z desne.*)

SMRT (*ji gre nasproti*): Kdor pride semkaj nepoklican, greši, ker je storil samomor!

KRALJICNA (*Smrti*): Nič več me ni groza pred teboj. (*Zdravniku*): Prinašam ti svojo dolgo svečo. (*Jo razlomi na dva dela. Enega da Zdravniku, drugega obdrži.*) Življenje brez tebe bi bilo samo dolgo umiranje v samoti.

SMRT: To se ne more zgoditi. Nobena luč življenja se ne da razdeliti in ne more goreti dvakrat.

KRALJICNA (*Zdravniku*): Tedaj vzemi celo. Če si ti dal življenje zame, dam tudi jaz svojega zate. Vzemi ali pa ugasnem!

SMRT (*Zdravniku*): Vzemi!

ZDRAVNIK: Potem mora Kraljična umreti. In ti si čakala name, da te ozdravim! Ugasil bom svojo luč in vsega trpljenja bo konec. (*Hoče ugasiti svojo svečo.*)

SMRT (*prepreči z dvigom roke*): Živi, dokler bo živela Kraljična! (*Postavi na mesto, kjer je gorela najkrajša sveča, dolgo svečo. Kraljični*): Postavi svojo svečo poleg njegove!

KRALJICNA (*stori*): Prav tako je dolga, kakor moja.

SMRT: Vajini luči naj se zlijeta v eno. Ljubezen vaju družī. Ne morem vaju ločiti. Kadar vama bo dogorela ta skupna luč, me bosta spet videla. Zelišče si obdržita, lajšalo vama bo vse brige in težave. (*Izgine. Luči v ozadju obledijo, obe sveči v ospredju gorita svetlo.*)

ZDRAVNIK: Svoje življenje si mi hotela podariti!

KRALJICNA: Tvoje je bilo!

ZDRAVNIK: In tvoje je moje!

KRALJICNA: Potem je brezkrajno. Pojdiva skupaj v življenje! (*Primeta se za roke in odideta na desno. Zastor.*)

Šesta slika

Lepa pokrajina. V ospredju vrba žalujka s klopico.

KRALJ in KRALJICA (*oba zelo stara, prideta na oder. Mehka muzika igra v daljavi*).

KRALJ: Zvečerilo se je.

KRALJICA: Po lepem dnevu.

KRALJ: Kmalu bo noč.

KRALJICA: Ali bova še jutra dočkala?

KRALJ: Tu počakajva. Bova videla če pride moja botra in obstane pri najinem vzožju. Sediva pod to zeleno vrbo in poslušajva večerno pesem slavčev! (*Oba sedeta na klopico.*) Oh, truden sem že.

KRALJICA: Vzemi malce zelišča! Okrepčalo te bo.

KRALJ: Prav malo ga je še. Tudi to malo morava deliti, kakor sva vse v življenju delila.

KRALJICA: Nisem ti smela podariti polovico svoje sveče.

KRALJ: Saj sta se zato obe najini strnili v eno. Tako mi je prijetno, kakor tisto uro, ko si postavila svojo luč poleg moje.

KRALJICA: Meni pa tako hudo, kakor tisti trenutek, ko te je Smrt odvedla od mene. (*Temni se.*)

KRALJ: Rodila si mi otroke. Hvala ti!

KRALJICA:

Ljudem si lajšal žalost. Hvaležni so ti in te blagoslavljajo.

KRALJ: In za vse to se imava zahvaliti tisti, ki se je vse boji. Glej, kako se je že stemnilo!

SMRT (*pride z desne, obstane*): Zaužila sta svoje zadnje okrepčilo.

KRALJ: Nate čakava, botra Smrt!

SMRT: Ali imata še kakšen opravek v življenju?

KRALJICA: Spet od kraja bi rada začela.

KRALJ: Kar sva mogla, sva storila. Najini otroci naj nadaljujejo. (*Znočilo se je. Zvezde se prižgo na nebu.*)

SMRT: Ozrita se tedaj k nebu!

KRALJ in KRALJICA (*se ozreta proti nebu. Dve zvezdi se utrneta.*)

KRALJICA: Dvoje luči na nebu ugaša... Skupaj, druga za drugo sta ugasnili.

SMRT: Vajini luči sta. Zdaj se poslavljam od vaju. Zaspita v miru! *(Muzika utihne, mrtvaški zvonček zadoni, nato godba počasi narašča v zmagoslaven koral. Smrt odide na desno, Kralj in Kraljica sedita kakor v snu. Čez čas jutrnja zarja. Ljudstvo prihaja.)*

NEKDO *(pokaže na klopico)*: Glejte... Kralj in Kraljica spita.

DRUGI in TRETJI: Ne, umrla sta... Oba. *(Vsi se odkrijejo.)*

ČETRTI: Njuna dela živijo!

VSİ: In mi živimo!

GLAS IZ LJUDSTVA: In Smrti ni. Življenje se nikdar ne ustavi! *(Sonce. Veličastna godba. Zastor.)*

Ivan Matičič

Z doma

Nekoč nas je obiskala ljubljanska tetka pa nam prinesla raznovrstnih igrač in drugih stvari, kakršnih še nikoli videli nismo. Vsa upehana je prišla po tistih nerodnih stezah in odložila same vesele pozdrave. Ni bila malenkost priti k hiši, kjer je bilo otrok kot bi hruško otesel. Tri tetke bi morale priti, da bi kaj zaleglo, pa je le sama prišla ta dobra tetka in nam z veselim smehom razdelila tiste čudovite dobrote. Nji sami je bilo to prav tako v radost kakor nam, ki smo se neznansko razveselili njenega obiska. Če bi nam prinesla tudi samo prijaznih nasmehov, bi ji bili hvaležni, saj v tistem pohlevnem selu niti piškotov nismo poznali, kako šele kake mestne potrate. Dan ali dva je ostala pri nas, preden je šla je pa rekla meni:

»Janezek, bi šel ti z mano v Ljubljano?«

»Ne vem,« sem ji rekel. »Hm, v Ljubljano? Za dan, dva, zakaj ne, za dlje se pa ne menim.«

Pa je brž pritegnila mati: »O, kar vzemi ga, Jerica, tega suhca, saj kmečkega dela najbrž ne bo zmagoval.«

Nekaj sta se še pogovorile in si pomežiknile, potem je pa tetka odšla.

Jesen nato mi pa reče mati: »Ti pojdeš v Ljubljano, kar pripravi se!« Oče ni rekel nič, te malenkosti je prepustil materi. Toda kaj naj se pripravim? Škorenjce obujem pa nov klobuč na glavo — in hajdi; danes tja, jutri pa nazaj, sem si mislil. Mati je pa vzela to reč nekoliko drugače. Mimo vsega drugega je pregledala slednjič še moje zadnje spričevalo. Pa si zastran tistih cvekov ni kaj posebno belila glave, niti jih jemala k srcu. To reč je kar na kratko sama rešila: spričevalo je raztrgala, meni pa velela, naj grem po drugega.

»Reci gospodu učitelju, da si ga izgubil, pa ga prosi, naj ti napravi drugega. Toda lepšega naj ti napiše, reci, da pojdeš v Ljubljano, saj s takim ne moreš z doma.«

Prav težko sem šel na Unec po takem oprasku. Učitelj Repič me je gledal, ko sem mu povedal, da sem spričevalo izgubil.

»No, nič zato, saj ga ne potrebuješ,« je rekel.

»Pravijo, da bi šel v Ljubljano, če bi hoteli napraviti drugo spričevalo. Pa morda kaj boljše...« Zadnji stavek sem izrekel bolj tiho; mislil sem si, naj napravi kakor se mu zdi.

»Tako, v Ljubljano bi šel? No, to me pa zelo veseli. Seveda, potem pa že moraš imeti spričevalo.« Zelo je bil prijazen in brž je sestavil novo spričevalo. Ko mi ga je izročil, mi je želel mnogo uspeha in sreče na pot. Ucvrl sem jo proti domu, a šele sredi pota pogledal spričevalo; tedaj pa nisem vedel, bi šel naprej ali nazaj. Natanko isti cveki kakor prej! No, Ljubljana je šla po vodi, naj kar gre, sem si mislil. Mati pa ni vedela, naj ga spet raztrga ali kaj.

»Naj bo kakor hoče,« je rekla nazadnje. »Boš nesel pa cveke v Ljubljano, saj jih tam tudi ne manjka.«

Moral sem se slednjič poslavljati od svojega ljubega gnezda in ognjišča in od vsega svojega dragega kraja. Bilo je sicer še mnogo ovir in težav, ki so mi dajale upanje, da le ne bo treba iti z doma, toda neverjetno žilava materina volja je vse tiste ovire in težave premagala. Še zadnje dni sem se na vso moč trudil, da bi ljudem dokazal, da le nisem tak slabič za težka dela, vse bom zmagoval, samo pustijo naj me, da malo dorastem. Nič ni pomagalo; cule so bile povezane — in kar sredi noči je bilo treba odriniti.

Na rakovski postaji je obupno zabrlizgal mešanec — pa smo jo odkurili. Dasi se nisem bil še nikoli vozil z vlakom, se mi tudi tista prva vožnja ni zdela kaj posebno sijajna. Tisti zmešanec je vozil kakor pijanec: enkrat naprej, enkrat nazaj, kakor je naneslo. Pa tako neznansko je ropotalo in bunkalo in škripalo, da me je bilo kar strah. Je pa že vse nekaj lepšega gugati se na senenem vozu, ki ga vlečejo voli, kakor pa tičati v tem motovilu. Pa še nikamor se ni videlo, zunaj je bila noč, notri so pa brlele tiste brljavke. No, če tudi Ljubljana nima kaj lepšega, jo koj jutri ucvrem peš nazaj. Mati me je vso pot izpodbujala, naročala mi to in ono, vožnje pa ni bilo konca.

Do jutra smo se pa le srečno priguncali v Ljubljano. Joj, čisto nov svet! Vrvenje, kričanje, gneča! Bil sem kar zbegan. Mati me je vlekla po peronu, jaz sem se pa oziral na vse strani. Občudoval sem stražnike in postrežke, tako lepih rdečih kap še nikoli nisem videl. Potem sem se zagledal zopet v tla: na ploščadi mi je tako nekam drčalo, saj se mi je zdelo bolj gladko kot doma na skednju. Potem me je vodila mati po Kolodvorski ulici, se mi zdi. Bilo je še nekoliko temačno in bržčas tudi megleno, tako da so gorele še luči. In se spominjam, kako sem strmel v električne svetilke, kakor v samo čudo. Ljudje so se zaletavali vame ali pa morda jaz vanje. Le kje se jemlje toliko ljudi, pa kam se jim tako mudi? In vsi so tako lepo in praznje oblečeni, mnogi se še celo vozijo v kočijah, saj vendar ni nedelja!

Potem sva prišla nekam globlje v mesto — in sem še bolj strmel. Same lepe ulice in ceste, vse tako gladko in snažno, pometeno kakor na podu, nikjer nič kamenja. Pa te mogočne hiše, vse strnjene, nikjer jim ni kraja, nikjer ni videti hleva, ne vrta, ne kozolca. Le ob čem ti ljudje žive? Potlej sem se pa zagledal v trgovske izložbe — in mati me je le s težavo vlekla naprej. To je bila torej Ljubljana. Ne, zamišljal sem si vso drugačno: lepe eno- ali celo dvonadstropne hiše v širokem kolobarju, na oknih in mostovžih rože, med hišami drevje in plotovi, za hišami kozolci, veliki hlevi in vrtovi. Na sredi Ljubljanje je pa velika lipa, in tam se zbirajo Ljubljancani, kade viržinke pa prijazno možujejo, pušeljce imajo za klobukom, zvečer pa pojejo in plešejo pod lipo. O taki Ljubljani sem sanjal vse do tistega dne.

Mati me je peljala spotoma še v neko cerkev. Bila je velika, da bi spravil noter tri cerkvice svetega Jeronima. Potem sva prišla polagoma do tete v Rožni ulici. Bil sem ves zbežan in utrujen od te mestne lepote. Tetka in vsi so naju prijazno sprejeli, z bratrancem Nandetom sva se pa nekaj časa gledala, saj se nisva še nikoli videla. Bil je pa Nandek sila živahen in zgovoren, kar pričel je čebljati po ljubljansko vame, tako da ga sprva niti dobro razumel nisem. Bi pa končno le rad vedel, kakšno spričevalo imam. A ko sem mu ga skrivaj pokazal, je vzkliknil: »Mama, glej, glej, Janezek ima pa še skoraj boljše spričevalo kot jaz!« No, tedaj mi je zares odleglo. Nisem pa pri tem pomislil, da je hodil tedaj Nande že v realko, se mi zdi.

Nandek mi je vso hišo razkazal kakor se spodobi. Bilo mi je vse novo in zanimivo, toda rad bi le vedel, kje imajo blago in hleve in pa seno. No, prebrisani Nandek mi je tudi to pokazal. Na dvorišču je odprl neko drvarnico in rekel: »Viš, tu so kure,« potem je odprl še drugo: »Viš, tu so pa zajci.« To je bila torej tista živinoreja, o kateri sem sanjal, kako čudovito lepo blago morajo imeti v Ljubljani, kjer so sami bogati ljudje, hleve najmanj tako velike, kakor sem jih videl v planinski graščini. Tam doli sem videl tudi medvede in jelene, in tudi teh gotovo v Ljubljani ne manjka, sem si mislil.

Kar nakrat sem zaslišal neko mogočno godbo. »Vojaki gredo!« sem zakričal pa stekel na ulico. Nandek je začuden gledal za mano, jaz sem pa dirjal po ulici gor in dol. Toda nikjer ni bilo videti vojakov, medtem ko je godba neumorno igrala, da je odmevalo na vse strani. Na vsak način prihaja od nekod vojaška godba, sem si mislil, pa dirjal prav gor do Sv. Florjana, potem pa zopet tja dol nekam na Žabjek. Nandek me je klical na vratih, potem jo pa ubral za mano, misleč da hočem pobegniti. Prijel me je in mi prigovarjal, naj ne uganjam neumnosti. Kakšne neumnosti, če pa igra vojaška godba, a je nikjer ni videti. Da, prav tako igra kot je igrala doma na manevrih, saj sem jo slišal. No, pa sem se mu vdal, ker sem bil utrujen. Doma mi je bilo za igračo, skakati bos čez plotove, drveti po kamenju, brinju in kozjih stezicah, ali pa teči po razklanih kolovozih. Tu pa teči obut po teh gladkih ulicah, kjer ni prav nobenega kamna, da bi fant malo poskočil in preskočil, kakor se spodobi, ne, to zares utruja.

Ko sva se vrnila v vežo in sem kar naprej poslušal, me je pa dregnil Nande in rekel:

»Tepec, nisi še slišal klavirja?«

»Kaj praviš?«

»No, gospod Bernard igra na klavir.«

Prav nič ga nisem razumel, dokler ni Nande odprl vrata v tisto sobo — in tedaj sem odprl na stežaj oči in usta in ušesa. Taka mogočna godba pa en sam godec! Lepo mirno je sedel ob tistem čudovitem brenkalu neki gospod z dolgimi, črnimi lasmi, jaz sem ga pa gledal in si mislil: ti Ljubljančani se razumejo tudi na same čarovnije.

Drugi dan me je peljala mati vpisat v šolo na Grabnu. Imel sem še vedno upanje, da bo šla šola po vodi, jaz pa domov. Toda gospod učitelj, ki me je sprejel, mi je še zadnje nade podrl. On se ni namreč prav nič zanimal za tiste cveke, bil jih je najbrže že vaje; samo podatke si je prepiral iz spričevala pa prijazno prikimal, češ, da je že vse dobro.

Nobenega izhoda ni bilo torej več. Mati je odšla domov, jaz sem pa moral ostati. Rekla mi je še, če se bom pridno učil, bom prišel lahko za božič domov. To je bila torej edina tolažba, ki mi je še ostala, dasi je bilo do božiča še cele tri mesece. Sicer sem se skušal vživeti v to novo življenje, toda domotožje je bilo močnejše od vsega tega mestnega šundra, ki mi je bil čisto tuj in zoprn. Edino, kar me je spominjalo na dom, je bil kak osamljen klic petelinčka, ki se je oglasil kako jutro; po dveh, treh dneh še tega ni bilo več, snedli so ga v rižotu.

Potem je pa vse skupaj utonilo v pravi in pristni ljubljanski megli, ki ni bilo videti iz nje drugega kot samo meglo. Poleg tega še smrad po premogu in kanalih, vse to mi je vzelo polagoma vso mikavnost do te preljubljene Ljubljane. Razen tega se tudi s to prešmentano ljubljansko govorico nisem mogel sporazumeti, in ne z mestnimi šegami in navadami.

Dnevi so se mi zdeli kot meseci, meseci kot leta. Kako sem se pa kaj učil? Jaz mislim, da sem se. Toda kaj mi je vse to hasnilo, kajti ko se je navsezadnje vendarle približal božič, ni bilo ne denarja ne nikogar, ki bi me popeljal domov. Peš se pa tudi nisem podstopil tako daljo — in še v snegu. No, božič je božič, prebiješ ga tu ali tam — vseeno je. Saj so Ljubljančani iste vere in prav tako ga praznujejo.

Ne, ni bilo vseeno. Doma sem občutil božič popolnoma, ves sem se poglobil v njegovo skrivnost, se mi zdi. To pa zato, ker je bilo doma vse enostavno in naravno, tu v mestu pa tako nekam izumetničeno. Doma sem si bil že teden prej pripravljal in cepil baklo, jo natrpal s trskami, potem jo pa sušil po več dni nad ognjiščem, da je bila vsa črna od saj. To je bila najvažnejša reč za sveto noč. Tu pa, kaj jim bo bakla, kdo bi se

Božidar Jakac: Mati in hči

s to rečjo ukvarjal. Tetka je spekla dobrih potic, moram priznati, napravila tudi jaselece na neki stelaži, toda čisto majhne; vsa pozornost pa je bila obrnjena nekam drugam. Stric je prinesel v sobo neko hojco pa nama z Nandetom rekel, naj greva ven. No, kaj pa to pomeni, sem ugibal; Nande je pa vedel, a mi ni hotel nič povedati, držal se je zelo modro. Šele čez dolgo časa sva smela vstopiti — in tu sem stal kakor očaran. Drevo je gorelo in se blestelo kakor samo čudo, nekaj tako lepega še svoj živ dan nisem bil videl. Vsa družina se je zbrala okrog tega sijaja, prišli so Franci, Rudi, Bine in še drugi ter si voščili srečen božič. Potem nam je tetka razdelila razna darila — in po vsem tem sem bil ves zmeden. Da se na tepežni dan ljudje obdarujejo z orehi in krhlji, sem vedel, božični darovi so mi bili nekaj novega.

Toda tisto drevesce je polagoma zopet zatemnelo, ko so svečke dogorele. Doma je gorela luč vso noč nad poprtnikom pa nam osvetljevala tisto slovesno božično mizo: božični kruh, prte, jaselece ter pod njimi lonce z božičnimi otrobi in žitom. Mi smo tam zraven večerjali v istju pečene krvavice, se napili hruškove vode, potem šli v hlev prisluškovat skrivnostnemu pomenku živinčeta. Tu v Ljubljani o vsem tem ni bilo niti sledu.

Šli smo k polnočnici. Saj smo prav za prav samo stopili, pa smo bili že tam. Se mi skeraj ni zdelo vredno hoditi tako kratko pot. Mislil sem, da če ne gaziš skozi zamete uro daleč in še z baklo povrhu, da sploh ni božična noč, in da polnočnica kakor je tu v mestu, kamor stopiš po lepo pometeni ulici, da ta polnočnica sploh ne velja. Potem pa še ti mogočni zvonovi, ki ti bunkajo nad glavo, saj ti razbijejo vse te blage sanje. Res, nisem bil zadovoljen tisto noč s tem mestnim sijajem. Ne, božji hlevcec je nekje daleč, se mi je zdelo; ure in ure daleč moraš gaziti z baklo v roki, da ga najdeš. Ne more biti tako blizu in v takem lepem sijaju to božje siromaštvo, ampak v daljnih samotah, za gorami. Kajti vse lepo in skrivnostno je tem bolj mikavno, čim oddaljenejša je in dosegljivo s čim večjim trudom. Zato me je vleklo tistikrat ven iz tega mestnega nemira, ven nekam za brnenjem bron, ki je vabil nekje za gorami in gozdovi. Vabil je kakor skrivnosten klic iz zasneženih, nedosežnih dalj...

Tone Seliškar

Bolno dete

Sama sva v kuhinji.

Jaz in dete v postelji.

Za oknom je megla in dež rosi,
na zidu je tiček v kletki in žvrgoli,
dete pa joče, ker sem visok in tuj,
oče je v kanalih ves dan, ves dan,
mati pere ob reki vse dni, vse dni —
dete je bolno od nemih sten.

Ura na steni s seboj govori,
pelargonija v lončku od cvetja žari,
dete pa joče, ker je molk vsepovsod,
oče je trd, ker ga golta kanal,
mati je hladna od mrzle vode,
dete je bolno od trdih dni.

(Iz pesniške zbirke „Pesmi pričakovanja“.)

Preslica in praprot

(Pravljica iz pradavnih časov naše zemlje)

Tako mi je pripovedovala babica:

»Nekoč, v starih časih, ko je bila zemlja še ovita v sramežljivi pajčolan oblakov in je bilo tako toplo, da je bilo vse na zemlji in v vodi mehkužno, raslo na veliko in visoko, sta bila praprot in preslica drevo. Bili so takrat takorekoč ogromni gozdovi praproti in preslice. Drevesa so bila večja kakor so naše smreke danes. Obe, praprot in preslica, sta pili sončno toploto z velikimi požirki in rasli kakor babilonski stolp, da bi lahko celo pogledali v nebesa. Ker pa vse sončne toplote in njegovih žarkov nista mogli porabiti, sta shranjevali preostanke v svojih shrambah, v debelem, ogromnem deblu, v koreninah in členkih. In če se je zgodilo, da sonce kateri dan ni takoj, ko sta se vzbudili, zasijalo, je bila praprot nejevoljna in je godrnjala na sonce:

»Zakaj te ni bilo? ... Lenuh počasni! ... Ne veš, da sem lačna? ...«

Preslica pa je stokala:

»Tako slaba se počutim, ker te ni bilo, sonce?«

Smilili sta se soncu in se je opravičevalo:

»Kaj nista videli, da mi je gosta megla branila sijati? Kaj nista čutili, da sem tisto gosto, vlažno, debelo meglo pojilo s svojimi žarki tako močno, da sta vidve lahko iz njene vlage srkali sok mojih žarkov?«

In preslica in praprot sta se potolažili, ko je sonce tako govorilo. Sonce pa ju je tudi svarilo:

»Požrešni sta! Nikoli vama ne sijem dovolj. Kazen bo prišla, zapomni si! Sijalo bom torej po vajini želji še močneje. Nočem pa nositi odgovornosti za vajino požrešnost. Kajti zgodilo se bo, ako bom res moralo še močneje sijati, da se bo zemlja prehitro posušila. Kaj bo potem z vama?«

»Kaj tisto. Posuši se naj, ti pa sijaj!«

»Zgodilo se bo,« je svarilo sonce, »da se bo tako posušena zemlja skržila, stisnila v svoji skorji. Stresla se bo, odprla in ti, praprot, in ti, preslica, bosta strmoglavili v ogromne prepade, ki vaju bodo pokopali.«

Praprot se je nasmejala, pa tudi preslica se je smejala.

»Velika sem in močna,« je dejala praprot, »ne bojim se prepadov. Le poglej me! To moje mogočno deblo, to moja širino, to moja višino?«

»In mene,« je rekla preslica. »Nič nisem slabša od praproti. Veliki sva in močni, kaj prepadi! Ti, sonce, le sijaj, zakaj lačni sva.«

In sonce je sijalo. Vedno bolj in vedno bolj ognjeno. Praprot in preslica pa sta v svojem ogromnem deblu kupičili sončne žarke, da bi jima ne zmanjkalo hrane, če bi ju res prepad kdaj pogoltnil. Veliko bogastva sta nakupičili v svojih deblih.

Ali zgodilo se je nekega dne, kakor je prerokovalo sonce. Zemlja se je od neprestane vročine sušila. Gubati se je pričela. Nastajala je na nji trdnjša skorja. Ta skorja je začela pokati, popuščati. Nastajali so prepadi. Ali praprot in preslica sta se rogali prepadom, kajti vse premajhni so bili, da bi ju požrli. Zemljo je napadla mrzlica. Vztrepetavala je, da so se cele zemeljske plasti obračale. In nekega dne je vztrepetala v strašnem trepetu — potresu. Podzemeljski ognji so šinili iz nje. Dvignile so se silne zemeljske plasti kakor valovi razdraženega morja. Zakobile so se te plasti in se zrušile v strašne prepade. S seboj so pa potegnili cele

gozdove praproti, preslic in tisja. Pokopali so jih v svojem osrčju. Preko njih se je zgrnila druga plast zemlje in trava je rasla in kamenje jih je pokrivalo.

Nihče več ni vedel, kje so ogromni gozdovi praproti, preslic in tisja in kaj je z njimi.

Babica je za trenutek obmolknila, pogledala na vzhajajočo luno in nadaljevala:

— Praprot in preslica sta ležali v globoki zemlji, stisnjeni, zmečkani, zlomljeni pod strašno težo. Nista mogli niti dihati. Dušilo ju je. Onemeli sta. Njuno telo je začelo polagoma postajati trdo, se spreminjati v nekaj kamen. Ker ni bilo zraka, je ta kamen — nekdanja preslica in praprot — začel postajati rjav, potem črn in naposled črn kakor kristal...

V pradopbi naše zemlje so bile preslice in praproti visoka drevesa

Tisočletja so potekla. Zemlja se je še bolj strdila. Začela je roditi drugačna drevesa, drugačne rastline so pognale in zelenele, drugačne ptice, ne več strašni zmaji, ampak lepe, nežne, so jele letati po zraku.

Dolgo potem, ko se je usta-

novilo življenje na zemlji v današnji obliki, so začeli ljudje, ki jim je postajala površina zemlje premajhna in jih je radovednost gnala, kaj je pod zemljo, v zemljo vrtati. Mogoče je tam kaj, kar bi nasitilo radovednost, kar bi bilo v korist človeku, dalo mu zaslužek in bogastvo?

In tako se je zgodilo, da so lopate zadele na trdo, motno se bliščečo črno in sivo snov, kamnu podobno. Ko so jo dobro ogledali, so opazili, da ni kamen kakor kamenje, ampak nekakšna shramba mnogih sončnih žarkov, nakopičenih v takšni množini, kakršne dosedaj niso poznali.

Skušali so te nakopičene sončne žarke osvoboditi in so črni kamen zažgali. In glej, oddajal je sončne žarke s takšno toploto, da so se ljudje prijetno greti, da so celo vrteli močne stroje s to toploto in to hitreje kakor človeške roke. Še več. Ti sončni žarki, shranjeni v teh črnih shrambah, v nekdanjih deblih in koreninah praproti in preslice, so razgibali ves svet. Zdaj gonijo neštete ogromne stroje-velikane, dirjajo z neštetimi vozovi po cestah, svetijo ponoči kakor sonce, kuhajo, pečejo, da bi človek takorekoč več ne mogel biti brez njih.

Kakor torej vidite — je končala babica — je objest praproti in preslice rodila sicer kazen. Ta kazen pa je za nas rodila blagoslov. Človek je našel te shranjene sončne žarke in jih zdaj izkopava v svojo korist in blagostanje, le žal, da ne čisto pravično. Ali tudi to se bo kaznovalo in tudi tista kazen bo v blagostanje poznejšim. Kazen za greh ni nekaj, kar bi uničevalo. Kazen je samo oster preokret starega k novemu, boljšemu.

»Kdo ti je pripovedoval to zgodbo, babica?«, smo vprašali.

»Premog! Ponoči ne morem spati. Stara sem. Tedaj slišim, kako koplje rudar pod menoj globoko v zemlji. Dve veliki kepi premoga sem si pripravila ob peči. Od njiu sem zvedela to povest. Pozna jo vsak rudar — in tudi vi jo morate poznati!«

Pavel Kunaver

Obsežnost vseмирja

Kaj je daleč, kaj je blizu?

Krožnik pred teboj je blizu, skleda je že daleč, kuhinja še dalje. Gorica nam je blizu, Skoplje nam je daleč — tako nam je mesec blizu, a sonce daleč. Pisal bom o daljavah, ki so se nam zdele »neizmerne«, pa bomo videli, da so prav »majčkenec«, ko jih bomo primerjali z nekaterimi, ki jih je človek pred kratkim našel.

Poglejmo naše sonce! O njem so že pisali »Razori« mnogo zanimivega. Veste že, da je sonce zvezda, ki ima na površju do 6000° vročine, a v notranjosti kar do 50 milijonov. Sonce je oče mnogih planetov, ki krožijo okoli njega. Dasi so bili ti planeti nekoč žareče tekoči in plinasti, so danes chlajena mrzla telesa, ki se svetijo na nebu le, če jih sonce obseva. Sicer pa so temna in če bi gledali z drugih zvezd proti soncu, bi bilo sonce le svetla pičica, kakor so druge zvezde, planetov pa že ne bi več mogli ugledati, ker nimajo lastne svetlobe in so premajhni.

Poglejmo najprej sončno družino: žarečega očeta s temnimi otroki!

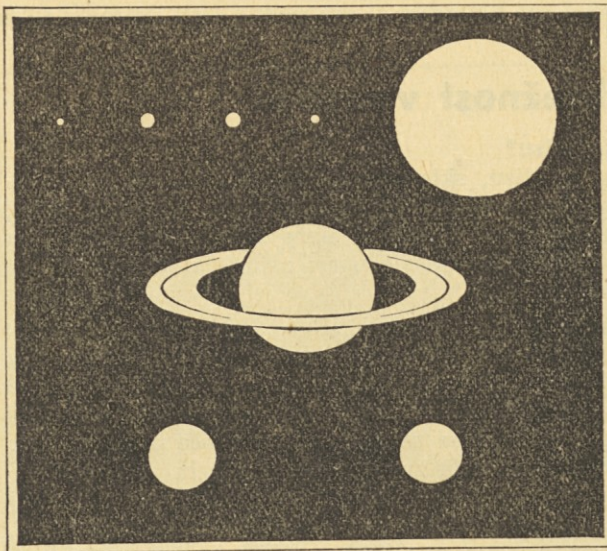
Najbližji je soncu mali planet Merkur, ki je oddaljen od njega »le« 50 milijonov kilometrov, premer pa mu je 4800 km. Svetloba rabi od sonca do njega 3 minute. Sosedinja je Venera, ki kroži 108 milijonov kilometrov daleč od sonca. Njen premer: 12.200 km in luč od sonca do nje rabi 6 minut. Nato pride naša Zemlja, ki je 150 milijonov kilometrov oddaljena od sonca. Njen premer je nekoliko večji od Venerinega: 12.800 kilometrov; svetloba pa hiti od sonca do nas 8 minut. Naša Zemlja nosi s seboj posebno odliko: ima spremljevalca luno. Njen sosed je Mars, ki je 228 milijonov kilometrov oddaljen od sonca. Manjši je od Zemlje; njegov premer je 6.800 km, a ima dve luni kot spremljevalca, obe pa sta mnogo manjši od naše. Dalje krožijo okrog sonca mali planeti, ki jih je kar 1300 in so tako majhni, da jih je le z dobrim daljnogledom mogoče opazovati.

Šele za njimi kroži okoli sonca največji »otrok«, mogočni Jupiter. Od svojega očeta je 778 milijonov kilometrov oddaljen. V premeru meri 143.000 kilometrov in svetloba rabi do njega že 41 minut. Okoli njega kroži 9 lun! Sledi mu Saturn s svojim čudovitim kolobarjem. Plava daleč tam zunaj okoli sonca v velikem krogu in je velikan, ki meri v premeru še vedno 121.000 kilometrov. Svetloba rabi do njega že nad 1 uro. Tudi njega spremlja 10 lun. 2870 milijonov kilometrov daleč od sonca kroži planet Uran. Premer mu je 50.000 km in svetloba hiti do njega 2 uri

in pol. Ima štiri lune kot spremstvo po vesemirju. Njegov »bližnji« sosed je Neptun — 4490 milijonov kilometrov od sonca. Premer ima tolik kakor Uran, a svetloba hiti do njega nad 4 ure. Na samotni poti ga spremlja samo ena luna.

Prav tam zunaj so našli še en planet: Pluton, ki je majhen; meri le 5000 km v premeru in je okoli 6700 milijonov kilometrov oddaljen od sonca.

Ta nebesna telesa so naša sončna družina. Daleč so ta telesa, ali mi hitimo še dalje. Ne bomo več merili razdalj s kilometri, temveč s svetlobnimi leti. Pomagajmo si torej s hitrostjo svetlobe. Znano vam je, da preleti svetloba v eni sekundi 300.000 kilometrov. Silna daljavo.

Planeti po velikosti: zgoraj od leve Merkur, Venera, Zemlja, Mars, Jupiter, v sredini je Saturn, spodaj sta Uran in Neptun

merjamo lahko to daljavo z žico, ki bi bila malo več kakor sedemkrat navita okoli zemlje. Kljub temu, da gre svetloba tako hitro, rabi od sonca do zemlje kar celih 8 minut. To silno hitrost oziroma daljavo uporabljamo za merjenje razdalj v vesemirju tako, da vzamemo za enoto vso razdaljo, ki jo preleti svetloba v enem letu! Ali si morete to predstavljati? Treba je izračunati število sekund enega leta in pomnožiti jih morate s 300.000 km, da dobite število kilometrov, ki jih svetloba

preleti tekom enega leta. Da si vam ne bo treba beliti glave, povem, da je ta razdalja ali svetlobno leto: 10,000.000.000.000 kilometrov ali deset bilijonov kilometrov. Z drugimi besedami: svetlobno leto je razdalja, ki je 63.280 krat večja kakor razdalja med zemljo in soncem. Tako smo dobili običajno mero za razdalje v vesemirju. So še nekatere druge, pa nam bo kar ta zadostovala in nam bo dobro služila pri našem potovanju med zvezdami.

Sonce je torej zvezda, neizmerno večja od mrtvih, temnih planetov, ki smo jih našli in ki krožijo v umerjenih jim tirih okoli sonca. Kje pa so naslednje take zvezde kakor je naše sonce, ki imajo lastno svetlobo, lastno toploto?

Če se zagledamo v nebo, vidimo nekoliko tisoč zvezd. Vidimo pa samo tiste, ki so nam dokaj »blizu« in vidimo jih le mali drobec od neizmerne množice. Najbolj nas seveda zanima Rimska cesta. V velikan-skem kolobarju se razpenja preko neba. Tisti, ki imate prav oster vid, boste v njej zaslutili množice svetlih teles. Toda že navadni daljnogled, ki ga rabita lovec in hribolazec, vam odkrije neizmerno zvezd v Rimski cesti. Veliki daljnogledi pa jih odkrivajo na — milijarde. Da, zvezdo-

znanci so našli, da je Rimska cesta silovito razsežen kolobar zvezd, družina zvezd, osvetje, ki ima obliko leče. V tej leči, sestavljeni iz samih zvezd, je tudi naše sonce in v celem sodijo zvezdoznanci, da je v tem osvetlju Rimske ceste vsega okoli 30 milijard zvezd ali takih sonc — vsaj približno takih — kakor je naše. Kako veliko je osvetje Rimske ceste? Rimska cesta je silno razsežno osvetje in svetloba rabi nič manj kakor 100.000 svetlobnih let, da preteče premer te ogromne leče, ki sestoji iz približno 30 milijard zvezd! Koliko je to kilometrov? Bilijoni ne zadostujejo več. Bajno število!

Še eno zanimivost o Rimski cesti moramo omeniti: Sonce nikakor ni v središču te silne leče. Središče Rimske ceste je nekje v ozvezdju Strelca, do kamor je od našega sonca kakih 20 tisoč svetlobnih let! In ali miruje ta strahotna množica zvezd? Ne! Poleg lastnega gibanja posameznih zvezd, ki ga ne bomo opisovali, se vsa Rimska cesta, vsa ta silna množina zvezd, vrti okoli svojega središča v Strelcu. Kajne, naša zemlja rabi na svoji poti okoli sonca 1 leto. Nekateri planeti že po več let, zadnji pa kar par sto let. Ali veste, koliko časa traja, da se vsa Rimska cesta z našim soncem in s svojimi 30 milijardami zvezd enkrat zavrti okoli svojega središča? Nekako 220 milijonov let!

Tako smo si površno ogledali osvetje Rimske ceste. Silno obsežno je. Njegovo velikost malo zaslutimo, če se kake jasne noči zagledamo in zamislimo v srebrno svetli trak Rimske ceste. Toda motite se, če mislite, da smo s tem izčrpali množino zvezd in premerili svetovni prostor.

Že pred več kakor 100 leti so zvezdoznanci s svojimi izpopolnjenimi daljnogledi opazili na nebu v neskončnih daljavah žareče meglice. Dolgo časa so domnevali, da so to silne množine plinov, ki se nahajajo nekje v vsemirju. Toda najnovejši čas je dal zvezdoznanec tako močne daljnogleda, pa tudi druge priprave, da so dognali kaj zanimive reči. Tako so najpreje v ozvezdju Andromede našli veliko meglico, in glejte, daljnogled je pokazal, da to ni nikakor kaka meglica, ampak naši Rimski cesti podobna skupina več milijard zvezd! Toda zaradi velike oddaljenosti od našega sonca in od naše Rimske ceste, se nam kažejo vse skupaj le kot meglica. Ta Andromedina meglica je od nas oddaljena kar 900.000 svetlobnih let, a njeno osvetje je tako veliko, da mora skozi njegov premer leteti svetloba celih 45.000 let! — No, in sedaj — je li konec? O kaj še! Veliki ameriški zvezdoznanelec Hubble, ki preiskuje nebo na Mount Wilsonu s svojim ogromnim daljnogledom, katerega ogledalo ima v premeru $2\frac{1}{2}$ metra, je najpreje našel, da spada k naši Rimski cesti in k Andromedini meglici še kakih šest manjših osvetij, vsako s par milijardami zvezdami. Vse se nahajajo v okrožju kakih milijon svetlobnih let in tvorijo skupaj del vsemirja. A vsako tako osvetje — tudi naša Rimska cesta s svojimi milijardami sonc — je videti z drugega osvetja le kot medla meglica!

Že smo šli v globino neba kar do milijon svetlobnih let in vsako svetlobno leto ima 10 bilijonov kilometrov in — sedaj šele pričenjamo... Veliki daljnogled na Mount Wilsonu odkriva vedno nova osvetja...

Odkup Prešernove rojstne hiše

Ali naj s Prešernom pobaram: »Kaj pa je tega treba biló?« Ne norčujem se. Imam že dokaze, da se je ta ali oni namrdnil, ko je zvedel o gibanju, da se otme rojstna hiša našega največjega pesnika in postane last vsega slovenskega naroda. Hvala Bogu, da je takih slovenskih mrzlákov bore malo, je pa legijone pravih narodnjakov, med njimi zlasti še naše mladine, ki so vsi veseli in srečni, da se je zbral odbor mož, ki so na čelu naših najodličnejših prosvetnih institucij, ter se zavzel, da se kmečki dom, kjer je tekla zibka velikemu Prešernu, a pred njim še premnogim izobražencem iz rodu Prešernov (22 duhovnikom, vojakom, pravnikom, latinskim pesnikom), otme in ohrani kot dragoceno slovensko ognjišče, ob katerem se je raz-

žarelo toliko slovenskega izobraženstva. Ta dom je, mora biti in ostati naš ponos, naša narodna svetinja, naša luč, ki ni poveznjena pod mernik pozabljenja in teme, marveč dejana na stávnico za vse: za domače in tuje. Ko so se vračali skozi Ljubljano člani PEN-a s svetovnega kongresa v Dubrovniku in so si ogledovali lepoto Slovenije, so se najbolj razživeli v lepi slovenski kmečki krčmi. In so rekli: »Hotelov imamo povsod dovolj, toda mi hočemo videti vašo slovensko hišo, vaše domače, narodno gostoljubje.« — Prešernova rojstna hiša je še izmed najstarejših kmečkih domov v Vrbi in na Gorenjskem sploh. Zato bo ta hiša, v kolikor jo je moderna neokusnost pokvarila, popravljena, znotraj čisto v prvotni tip kmečke domačnosti urejena (zidovje, okna, oboki so še pristni) in tako spremenjena, rekonstruirana v Prešernov muzej in zaeno v toplo podobo naših slovenskih hiš, ki jih nova doba izpodriva in uničuje. Danes, ko imamo poleg univerze tudi že akademijo znanosti, je to tem bolj potrebno. Vezi našega naroda z drugimi kulturnimi narodi bodo čedalje tesnejše. Zato bo tudi čedalje več tujcev, ki bodo prihajali gledat našo zemljo in kulturo na njej. Le redek gost bo, ki ne bo hotel videti Bleda in zaeno si ogledati Vrbo ter hišo »Prešernovega očeta«. Nekaj minut pod Vrbo je veliko igrišče za golf. Do njega vodi pot z Bleda od savskega mosta, ali pa naravnost skozi Vrbo mimo Ribičeve hiše. Koliko se jih bo ustavilo pred hišo in stopilo vanjo ter priznalo Slovencem odlično skrb za dom, ki je izpodredil toliko izobražencev in med njimi poeta, na katerega bi bil največji narod ponosen.

Čehi so pred osvoboditvijo postavili geslo: »Narod sebi!« Velikanske žrtve in napore so darovali v kulturne namene svojega naroda prav po tem geslu. Oklenimo se ga tudi mi. Narod iz sebe sebi! Proč z našo nergavo hladnostjo! Narod, ki ne žrtvuje zase, za svojo čast, za svoj ponos, za svojo kulturo dela, denarja, tudi krvi, če je treba, se ne bo nikoli

izoblikoval v svoji pristnosti, bo pohleven beraček, odet v tuje perje, s katerim bo pokrival svojo majhnost, ki je pa v iskreni izvirnosti stokrat več vredna kot vse to tuje štacunsko našemarjeno napihovanje.

Toda tudi za to spoznanje je treba dela, dela, dela! Vzgojnega dela.

Kakor je zamisel odbora idealno lepa, da namreč skromni dinarčki iz rok dve sto tisoč učencev odkupijo in rešijo Prešernovo rojstno hišo, zadeva še ni s tem izvršena. Kdor bi čakal samo 8. februar, v ponižni pokorščini odbrenkal slabše ali bolje Prešernovo uro, ta ni storil svoje dolžnosti. Vsak dan mora pasti po vseh šolah zrno zanimanja, navdušenja, narodne zavednosti v mlada srca. Otroci morajo pripovedovati doma, kaj so vse lepega o tem slišali v šoli. Razvneti se morajo starši, razgibati imovitejši sloji, da prispevajo več in pokrijejo bedo onih, ki bi radi, a ne zmorejo. »Narod sebi!« naj gre od ust do ust: zavedno, prepričevalno, iz duš, iz sre, iz naše tople krvi. Pomnimo, da takega literarnega, kulturnega praznovanja prav po vseh šolah naš narod še ni doživel. Torej sedaj, ko smo v svobodi, dokažimo, da smo te narodne svobode tudi vredni: Vsi, otrok in starši — ves slovenski narod!

Inž. Ferdo Lupša

Doživetja v deželi Laotov

2. Pri večernem ognju

Odkar smo zapustili Gengkoi, smo potovali že dva dni po neznanih potih križem po pragozdu in njenih džunglah med gorovjem Dong Phraya Fai. Dan se je nagibal, težak vzduh tropskega dneva je pojemal in poživiljajoča sapica je prihajala in prijetno hladila naše zagorele obraze. Sonce se je bližalo horizontu in pošiljalo svoje poslovilne žarke drhteči džungli. Utrujeni od vročine smo se le počasi pomikali. Tam v ospredju so nas poždravljale v sencah banan lične laotske koč na kolih.

Ko smo dospeli pred naselje, nas je tolpa mršavih psov srdito obljajala. Dalje zadaj so se pasli trije bivoli in nekaj bulok goveda. Med bajtami so se podile kokoši, morda najbližje sorodnice divje džungelske kokoši.

Utaborili smo se v prekrasnem bananinem gaju, ki je nudil prebivalcem naselja dovolj okusnega sadja. Ob večernem ognju smo zauživali banane, paradiževe rastline, ki jih obdaja tropsko-orijentalna romantika. Kulturna zgodovina banane je čudovit odlomek v botaniki, saj je morda banana tisto drevo spoznanja, o katerem govori sv. pismo. To so trdili že nekateri učenjaki. Radi tega ji je znanost dodelila ime »Musa paradisiaca«. Njeno veliko, do poldrugi meter dolgo in do pol metra široko listje so divji narodi tu in tam uporabljali kot ogrinjalo krog ledij. Banana je pristna indijska rastlina, in vojni pohod Aleksandra Velikega v Indijo je v njeni zgodovini in botaniki velikega pomena. Neka knjiga imenuje banano tudi »Musa sapicutium«, ker so grški učenjaki, ki so spremljali armado Aleksandra v sencah banan, filozofirali v pomembnih zgodovinskih dogodkih, tudi o tej rastlini.

Banana je uvrščena med najstarejše kulturne rastline. Spremenila je svojo naravo tako, da je njen sad brez semena. Le divja banana ima

Božidar Jakac: Mlada Arabka

seme, obdano z neokusnim trpkim mesom. Le-to sem videl v večjih skupinah v džunglah laotskih dežel v Siamu in Malajskem polotoku. Tako važen je v človeški prehrani njen sad, da ga Siamke in tudi Laotke dajejo dojenčkom, ako jim primanjkuje materine hrane. Na soncu posušene banane so izredno sladke in okusne.

Laoti, ki so imeli v tem naselju svoje domove, katere je varoval pujajbon (starešina) Mong, so se preživljali s tem, kar jim je nudil pragozd. Nabirali so zdravilna želišča, smole (chan), lesno olje (namanjang), dišeč les sandal za kadilo v templjih in druge prirodne produkte, ki so jih prodajali kitaj-

skim trgovcem v Genkoi. V zamenjavo so dobivali potrebna oblačila in riž. Življenjske zahteve teh ljudi so bile prav malenkostne; priroda jim je nudila vse, kar so neobhodno potrebovali za preživljanje. Kupičenje premoženja sploh niso poznali, vsak se je počutil srečnega v krogu svoje družine in skupnega imetja. Zunanji svet je bil zanje zaprta knjiga, strah jih je bilo le hudobnih duhov in tigra.

Bajte so si gradili sami na močnih kolih iz bambusa, meter do poldrugi meter nad zemljo. Pokrili so jih s travo iz džungle. V vsako bajto je tako od vseh strani prihajal svež zrak, kar je v teh z malarijo okuženih krajih velikega pomena. Priroda je bila tem ljudem dobra učiteljica. Zanimivo na vseh teh bajtah je bilo, da na celi stavbi graditelji niso rabili nobenega železnega predmeta. Vsi bambusovi drogi, palice in late so bile v celotno ogrodje povezane z rotangom. Vsaka bajta je imela glavni notranji prostor, ki so ga člani družine uporabljali za prenočevanje, bil

pa je tudi za shrambo važnih družinskih predmetov. Prenočevali so na slamnatih preprogah. Skoraj pred vsako bajto je bil prostor, na katerem so v glinastih loncih kuhali ali v bambusovih ceveh dušili riž, pekli gozdno sadje, gomolje ali divjačino. Žlic in vilic niso poznali, pili so iz kokosove lupine, iz dlani ali kakega primerno zapognjenega lista. Riž in druge trde jedi so jedli s prsti.

Vsi smo se zbrali krog ognja. Iz bližnje džungle se je že oglašala skrivnostna pesem nočnega življenja. V bližini so od visokega zublja zažarele strehe bajt, veliko bananino listje in cvetje. Tiha in prijetna sapica je pihljala sem iz južnih krajev, napolnjena z vzduhom oddaljenega morja.

Kmalu nato se je na vzhodu prikazala velikanska luna. Njen magični sijaj je lil pravljичno luč na laotsko naselje in naše taborišče. Bajte naselja, banane krog taborišča, bližnja džungla, dolina pred naseljem, bližnje gričevje, vse je postalo srebrno.

Leteči psi, morda več ko tisoč po številu, so zleteli v prvem večernem času čez naše taborišče, vsi proti zahodu. Lahko bi streljal...

Hudobno brnenje moskitov, največjih nočnih nadležnežev tega podnebj, je vznemirjalo moje živce. To so pravi ponočnjaki močvirnih in vlažnih pragozdov. Boječe se skrivajo pred soncem. Tam prežive v nedostopnih džunglah na najtemnejših prostorih. Njihova borba za obstanek na soncu je borba proti soncu. Gorje popotniku, ki je pozabil na vsakodnevno zaužitje kinina — temu grozi malarija.

Tu živeče ljudstvo se je s časom prilagodilo podnebj, da so bili utrjeni proti malariji. Na svojem potovanju sem le redkokdaj našel ljudi, ki so bolehal na tej bolezni. Kot zdravilo pa so uspešno uporabljali le čaj iz nam neznanih zdravilnih zelišč pragozda.

Prijazni in radovedni so bili prebivalci naselja. Pri našem večernem ognju se je zbralo staro in mlado, moški in ženske. Moji spremljevalci so pripovedovali o naših namenih in so vso našo pot olepšavali s fantastičnimi pripombami. Domačini pa so govorili o dogodkih v džunglah gorovja Dong Phraya Fai, o divjačini, o nevarnostih lova in o hudobnih duhovih.

Plapolajoči plamen je obseval zagorele divje obraze, ki so čepeli krog ognja. Končno je mladi fant zapel prav mično prirodno pesem o ljubezni v džungli.

»Kiuvit — kiuvit — kiuvit —«

Ti čudni glasovi so nenadoma planili iz džungle.

»Nok phi, mrliška ptica,« je dejal Ma, lastnik najbližje bajte.

»Kiuvit — kiuvit — kiuvit —« so se ponovili ti čudni glasovi nekoliko bliže. Kmalu potem je čudna nočna ptica švignila proti Majevi bajti.

»Kuik — kuik — kuik —«

Tak je bil odgovor iz nasprotne strani v milejšem glasu.

Tone Čufar

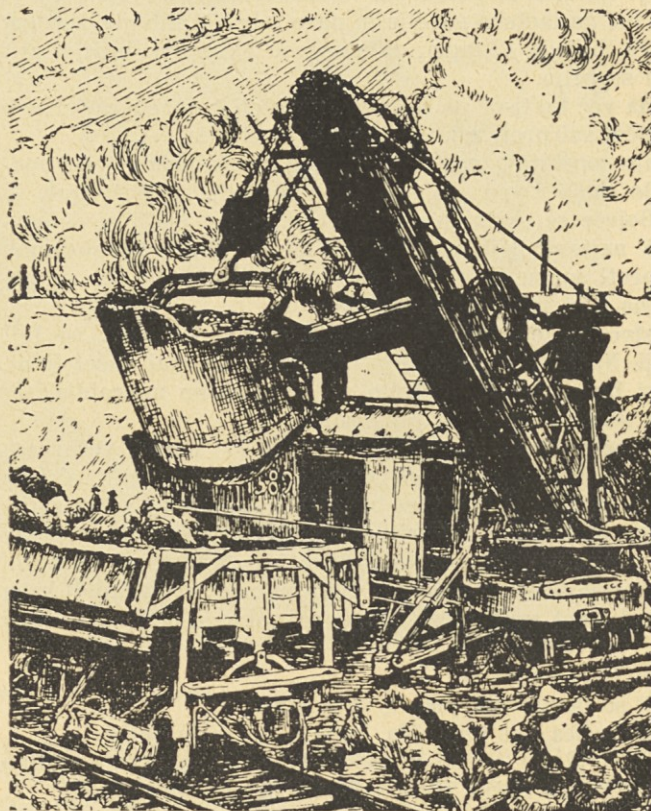
Obisk

S streh je še po malem kapljalo, nekje na Možaklji je še zmeraj grmelo, mračna in pusta je bila dolina. Janko se je vrtel po kuhinji in sitnaril. Grdi dnevi so bili zanj nesreča. Ni mu kazalo ne v Mero ne na Jelenkamen, kaj še, da bi mahnil preko Save in pogledal v Možakljo. Pa jo je tako rad kam pobrisal! Pogosto se je čisto sam vgnezdil na

kakšnem robu ali vrtu strmih skal. Gledal je na deželo, proti Radovljici, po tovarni ali pa proti Mojstrani.

Za to popoldne je imel spet svoje načrte, ki mu jih je odplavil dež. Zato ni našel miru. Mami, teti, sestricam, mlajšemu bratcu in vsem, ki so se tako mimogrede zamudili pri Majdičevih, je bil neprestano pod nogami. Posebno starikava, revmatična teta je venomer momljala, da je v strahotno napotje. Toliko časa je godla nad njim, da se je izmaknil v vežo.

Po ograji se je podričnil v prvo nadstropje in potem še v spodnjo vežo. Vse je pregledal, stekel je tudi okoli hiše, a nikjer ni našel tovariša.

Parna lopata zajema železno rudo

Odplazil se je nazaj na vrh in se potulil mimo stanovanja v podstrešje. Bilo je odprto kakor po navadi, kadar niso sušili perila. Janka je večkrat zaneslo gori. Zamikala ga je skrivnostna tema in samota. Zdaj se je prekobalil čez tramove k lini in občepel na starem zaboji. Videl je naravnost v tovarno. Najbolj so mu bili všeč vagončki z ozke proge, ki so odskakovali sem in tja po tračnicah, kakor jih je pač odrivala mala lokomotiva. Prisluhnil je ropotu žebjar-skih strojev in se zatopil v najrazličnejše stvari v veliki tovarni.

»Atu ponesesh večerjo,« mu je zaklicala mati. »Z Lebnovim pojdeš, on nese v martinarno.«

Janka je že dolgo mikalo pogledati po tovarni, a zdaj je bil kaj malo razpoložen za to. Tako iznenada so ga vpregli. Rad bi šel v lepem vremenu, a ne v dežju. Kar skremžil se je.

»Le nič se ne pači!« ga je pokarala. »Kruh moram spraviti v peč, zato sama ne utegnem z večerjo. Teta pa tudi ne, saj vidiš, kako je z njo.«

»Zakaj pa je tako trda in nerodna?«

»Molči! Le navadi se, nič ti ne bo škodilo! Saj nosijo mnogo mlajši, ti tudi že lahko začneš, da ne bo vse na mojih ramah. Dovolj si star!«

Janko jo je zavzeto pogledal. Doslej ga je tu pa tam silila, naj bi nosil, poslala ga pa le ni v tovarno. Vedela je, da se mu lahko kaj primeri. Ljubše ji je bilo, da je hodil v trgovino, mesnico in da je nanosil kuriva iz drvarnice na dvorišču. Ta dan jo je res podilo delo, teta ni bila za nobeno rabo, a ostali, še manjši otroci pa prav tako ne. Janko se ni upiral. Oblekel si je plašč, kajti hladno je bilo, dasi je dež pojenjal.

»Glej, da ne prevrneš in nase pazi,« ga je poučila mama, ko mu je dajala v roke cekar z lončki. Pred njim je odhitela v prvo nadstropje in odprla pri Lebnovih.

»Ali je Francek pripravljen?«

Kmalu se je prikazal nekaj večji fant z jedilno posodo.

»Pametno hodita,« je še rekla Majdičeva in odšla nazaj.

Janko in Francek sta naglo capljala. Pri »Jelenu« sta se pa ustavila pred slikami na reklamni deski in sklepala po njih, kakšne zgodbe pojdejo kmalu čez filmsko platno. Šele potem, ko sta prebrala glavne napise, se napasla na podobah in potuhtala, da ne bo ne Toma Mixa ne Harya Pyela, sta zavila k vratarju. Nekaj časa sta morala počakati zunaj, kajti z dela so prihajali tovarniški mojstri, uradniki in tudi mnogi delavci. Z njima vred se je nabralo še nekaj deklet s torbami.

Strogi vratar je vsem od kraja pregledal cekarje in torbe. Od vsakogar posebej je zahteval tovarniško izkaznico. Vse je poznal, vsak dan jih je spuščal notri, a vendar je temeljito, po Jankovem mnenju pretemeljito vršil svojo dolžnost. Majdičevega je ostro premeril z očmi. Fant je že mislil, da bo treba nazaj. Pokazal je mamino izkaznico in se tako izrezal iz zadrege, kajti veljala je tudi zanj.

Francek ga je vodil mimo različnih zgradb. Električna centrala je bila tako zanimiva zanj! Ta čudovita visoka okna! Doma so imeli pa tako majhna. Ko je koracal pod velikim dimnikom, je zrl kvišku in komaj verjel, da ljudje zgrade kaj takega. Zgrozil se je nad pošastnim orjakom, ki od daleč ni bil tako mogočen kakor od blizu. Naglo jo je pobral naprej; kdo neki jamči, da se ne prevrne nanj. Okoli njega je bilo itak drugih nevarnosti dovolj. Pazljivo je moral preko neštetihih tračnic, da bi ga ne presenetili vagoni ali kar sama lokomotiva in mu odrezala glavo. Od vsepovsod je slišal brlizganje. Na pljuča mu je sedal dim, ozračje je bilo zadušljivo, težko, svinčeno.

Prišla sta na ozke proge, ki so vodile naravnost v veliko zgradbo. Skozi velikanske duri je zagledal dolgo dvorano, polno ljudi in razmetanih žarečih kosov železa, skoraj tako velikih kakor človek. Vse se je pregibalo, v mračnem prostoru je vsak čas zagorel kak ogenj, ljudje so vpili, pod stropom je vozil žerjav, na desni so stale ogromne peči. Janko še ni mogel zajeti vseh teh pestrih slik, že mu je Francek pokazal na levo, v sličen, a ne povsem enak obrat.

»Tam je tvoj ata. Kar pri vhodu počakaj.«

Stopil je do zgradbe. Pred njo je bilo zloženo v visokih kradah železo. V črni, ogromni palači je žarela nizka, a visoka peč. Vanjo so vlagali siva železna polena, iz nje pa jemali razbeljena. Ta so potem romala skozi nešteto valjev in se nazadnje spreminjala v urne rdeče kače, ki so švigale po razgretem tlaku. Janka je omamilo vse to pestro življenje, zbal se je za ljudi, ki so stali ob pečeh, ob valjih in s posebnimi kleščami lovili dolge

gade. Razgreti, spehani, sajasto črni so se gibali sredi tolikih nevarnosti. Domislil se je mame, kadar je vsa potna kuhala in istočasno še prala, pa se je v zadregi opekla ali kako drugače ranila. Vendar se mu je zazdelo njeno delo napram temu v valjarni kakor miška proti konju. Neznosna vročina je bušnila vanj, kar dušilo ga je od težkega vzdušja. Čudil se je, kako ljudje vzdrže v tem peklu. Radovednost ga je gnala naprej, a ni se nikamor upal.

Očeta je zagledal pred pečjo, ki jo je polnil z drugimi delavci. Ko so jo naložili in zaprli, mu je pomahal in se potrudil k njemu. Hitel je kakor ljudje, ki so pozni na vlak in bi ga neradi zamudili. Otrl si je znoj in segel v cekar.

»Nocoj si pa ti, no, tudi prav. Ven stopiva.«

Šla sta h kradi železa. Oče je potegnil izza stene desko in počenil nanjo. Hlastno se je spravil na večerjo. Janko je medtem stopil nazaj v obrat in podrobneje ogledoval, kako izdelujejo žico. Nič mu ni šlo prav v glavo, samo žarel je od začudenja. Oče je naglo izpraznil skodeli in ju postavil v cekar. Poklical je fanta.

»No, kako se ti zdi pri nas?«

Janko ni vedel, kaj naj reče. Naprave so se mu zdele od sile imenitne. Kaj podobnega si ni nikdar predstavljal, čeprav mu je oče katerikrat razlagal, kje in kako dela. Zdaj je videl vse to na lastne oči. Strmel je nad vsem. Valji so tako naglo stanjšali debelo železo v zvijajoče se niti. Delavci predevajo vsak kos iz enega valja v drugega, stroj zahrešči in že je druga oblika. Všeč mu je bilo tisto šviganje ognjene žice. Zgrozil se je pa nad vročino, nad zrakom, polnim železnega prahu, nad vsem, čemur je bil izpostavljen njegov oče s svojimi tovariši. Živo so mu stopile v spomin vse nesreče, o katerih je kdajkoli slišal. Pogosto je koga opeklo, ga pohabilo. Prenekaterim je šla razžarjena žica skozi meso. Koliko trpljenje! Oče je čestokrat pripovedoval, da nekateri zmorejo v nesreči toliko moči, da sami presekajo žico, ki jim teče skozi bedro ali meča in se le na ta način rešijo še hujšega, opeklina po vsem telesu. Stroji ne gledajo na to, če kdo ob njih omahne, neusmiljeno divjajo naprej in žica teče skozi meso, če je našla vanj pot.

»Ali bi hotel tukaj služiti kruh, ko boš velik?« je vprašal Majdič, da bi sinu izvabil odgovor.

»Imenitno je, ampak težko.«

»Za kratek čas bi marsikdo gledal, tudi boljši gospodje, saj pridejo včasih,« se je posmejal oče. »No, če boš priden, ti ne bo treba tako trdo garati kakor meni. V šolo te dam, vsaj v meščansko.«

Janko ga je hvaležno pogledal. Okoli njiju so se nabrali tudi drugi, ki so prinesli večerjo. Iz obrata je pa prišlo nekaj delavcev. Oče se ni utegnil več pogovarjati. Moral je nazaj k peči. Naredil je šele polovico šihita.

Dolge so tukaj ure, si je mislil Janko.

Iz martinarne je prišel Lebnov Francek.

»Srečno hodita,« jima je voščil Majdič in pohitel nazaj na delo.

Mahnila sta preko tračnic. Janko bi rad izrazil svoje začudenje, pa ni našel besedi. Zunaj tovarne je pogledoval nazaj in zazdelo se mu je, da je vse premalo ogledal obrat. Ej, bo pa še kdaj ponesel očetu jed in tako spoznal vse, kar mu je še tuje. Na očeta je gledal drugače kakor poprej. Razumel je, da res trdo zasluži vsak dinar, ki ga prinese domov. Neko spoštovanje, ki ga poprej ni poznal, mu je prevzelo dušo. Zdaj je

razumel očetovo redkobesednost, kadar je prihajal z dela. Vedel je, zakaj se mu nič ne ljubi, če je prehudo izčrpan.

Doma je imel veliko povedati, kako je pri očetu. Komaj so ga spravili spat. Zaspal pa le ni. Bdel je čez deseto uro, da ga je dočakal. Prijetno mu je delo, ko ga je zaslišal v kuhinji. Spomnil se je njegove obljube, da pojde v šolo. Obšlo ga je občutje hvaležnosti, vesel je bil, da sta spet pod eno streho in v tem zadovoljstvu je zadremal.

V sanjah je pa poslušal brnenje strojev, hreščanje valjev, ki hlastajo železne kose, jih tanjšajo in daljšajo. Gledal je razžarjene peči in sajaste, ožgane postave ob njih. Najbolj pogosto se mu je pa prikazala rdeča žica, ki pleše po ogretyh ploščah, skače iz valja v valj, se ovija okoli ljudi in jih naposled zvija v obroče...

Iz urednikovih zapiskov

3.

Cemétova Minka ima nekaj šol. Obiskovala je tudi tri mesece gospodinski tečaj. Zdaj je doma in pomaga materi pri gospodinjstvu.

Oni dan, ko smo prišli nenadoma k Cemetovim na obisk, smo slišali iz veže materin glas: »Minka, na srednji štelaži so talerji.«

»Jih ni, mama. Na srednji polici so prtiči. Aha, res, krožniki so tudi tu.«

»Tištah pa vzemi kar ta rozasti. In glaže splahni!«

»So že spodaj kozarci. Rožnati prt smo posodili Balančevim.«

»Še moj mašni firtah prinesi!«

Minka se je sama domislila. Prinesla je vse doli in pomagala materi, ki ima že sedem križev na rami, zavezovat predpasnik.

Mi smo odšli na vrt, kjer smo dobili vsak po en gorenjski nagelj. Ko smo se vrnili v hišo, je bilo že pogrnjeno in pripravljeno za malico. Minka je najprej privedla mamo in jo je predstavila vsem, ki je še niso poznali. Potem je povedala kar naravnost, kakor znajo Gorenjke: »Veste, mama so še po starem. In držijo se tega z obema rokama.«

»Kaj boš,« so se nasmejali mama, »staro nekaj velja; kajti, ako ne bi bilo starega, tudi novega ne bi bilo. Marsikdaj staro zmaga.«

»Kar je dobrega in kar je pravega, nikoli ne izgine,« smo pritrdili Cemetovi mami.

Posedli smo po klopih okrog mize. Prišli smo bili s Triglava lačni in žejni kot drvarji. To nam je šlo v slast! Želodec, surova gnjat, ovčji sir, trdo kuhana jajca, kumare in domač jabolčnik. Kraljevska malica! Minka je postregla po domače, lepo in prav okusno. Dobila je na koncu: odlično.

*

Poizkusi odgovoriti na tale vprašanja:

1. Zakaj je mama rabila popačene izraze?
 2. Iz katerega jezika so ti izrazi?
 3. Kako je popravljala Minka te izraze? Ali je mamo žalila?
 4. Naštej še nekaj drugih takih izrazov, ki jih mati ali oče ali kdo drugi rabi doma in ki so popačeni iz nemškega jezika! Kako rečeš to prav?
- Popačenkam iz nemškega jezika pravimo nemčizmi. Ne norčuj se iz starejših ljudi, ako ne znajo

pravih izrazov. Ti se potrudil in govori povsod ne le v šoli pravilno in čisto slovenščino. Najgrše so pač popačenke.

4.

»Kej s bva?« je ustavila Tinka Veselova Nežko na cesti.

»Koj po repice sm šva. Pa sm vzeva ta mauga sabo.«

Tinka je prišla malega Vesela za roko in se mu prikupljivo nasmejala: »Oh, oh, a že kej znaš žebrati? S kej pliden? Kej pa so plstki?«

»Bubajo ga. Lečkej, sm se ulezov,« ga je učila mati.

Kmalu so prišle še druge: Pograjčeva Franca, Lipovčeva Micka in stara Bregovka. Jezikale in besedičile so vse križem.

Mesar Mlask se je peljal s kolesom mimo: »V kraj, babe! Vreme devate, ne?«

One pa so hitele: »Kaj te je briga. Za senoseke ga devamo. Lepo bo!«

»Koj babje všeno bo,« se je še ozrl Mlask.

*

Poizkusi odgovoriti na tale vprašanja:

1. Kako pravimo takemu govoru?

2. Kje govore tako narečje?

3. Kako govorimo z majhnimi otroki? Ali je to prav?

Ne pretiravaj v narečju. Tudi narečje ima nekatere pristne slovenske besede. V otroškem govoru izgovarjaj pomanjševalnice tako, da ne izpremirjaš glasov.

KULTURNI ZAPISKI

Sibilinske knjige. — V davnini, ko so Etruski še ukazovali Rimu in temu mestu za vselej dali ime »Vzvišeno«, se je pred kraljem Tarkvinijem Ošabnim pojavila starka. Sicer je ni nihče poznal; vendar ko je pokazala, kaj ima s seboj za bleskoljubnega kralja, se ji je posrečilo, preriniti se skozi straže v notranjost palače. Dan je bil hladen in vladarja je našla, ko se je sprehajal med umetno kovanima ogrevalnikoma iz medi, v katerih so gorela dehteča drva. Ženica potegne iz gub svojega plašča devet popisanih svitkov in jih položi kralju k nogam, nič drugače nego trgovka, ki na trgu razprostre svoje blago. Toda govorila ni kakor kupčevalka, ki z zamaknjenimi kretnjami in mlaskaje z jezikom hvali svoje blago do neba. Pač pa je rekla kratko in odločno, da pisma, ki jih je prinesla kralju naprodaj, vsebujejo božje skrivnosti in da so neobhodno potreb-

na za procvit mesta. Ko je nato kralj pozvedal pa ceni, je povedala vsoto, ki je bil tolikšna, da se je celo napihnjeni potratnik Tarkvinij le smejal in z njim vred vse spremstvo. — Tujka je krohotal nekaj trenutkov mirno poslušala. Nato se je pripognila, pobrala kar na slepo tri zvojke ter jih vrgla med goreča polena v medenico, kjer se je zdajci dvignil visok plamen. Starka se je zopet obrnila proti kralju in ga z istim pokojnim glasom vprašala, ali je voljan, kupiti za enako ceno ostalih šest zavojkov. Ali kralj se je sedaj še hrupneje smejal in se okrenil k svojim svetovalcem, pri tem pa se je z iztegnjenim kazalcem tolkel po sencih, hoteč pokazati, da dvomi o pravi pameti nenavadne prekupčevalke. Zatem je žena zgrabila tri nadaljnje spise in jih sežgala na isti način. Le še trije zavojki so ležali zdaj pred njo in vnovič je vprašala kralja, ali si misli nabaviti

zadnje spise, ki pa so naprodaj za isto vsoto kakor poprej vseh devet. — Tedaj se rimski vladalec ni več smejal. Morda ga je ženska s svojo trmo preverila o pomenu pisanja, lahko da si je kot zbiralec vseh posebnosti sveta hotel zagotoviti posest te stvari, ki je vpričo njega postajala čedalje redkejša in je bila tik pred popolno pogubo, skratka omislil si je poslednje tri zavojke za isto veliko ceno, za katero bi bil mogel spočetka dobiti vseh devet. — Ako smemo verjeti stari pripovedki, Tarkvinij Ošabni svojega nakupa ni obžaloval. Spisi so v starini zasloveli kot tri Sibilinske knjige in Rimci so tako trdno verovali v njih božanski izvor, da niso nič tehtnega sklenili, preden so jih sveta vprašali ter po njihovih navodilih bogove prosili zaščite in podpore.

Priredil A. D.

Slikar Božidar Jakac. — Ta naš najbolj plodoviti in najbolj poznani slo-

venski slikar, katerega nekaj slik priobčujemo v tem zvezku, se je rodil l. 1899 v Novem mestu. Svojo mladost je preživel v očetovi gostilni, srednjo šolo pa je izvrševal v Novem mestu in v Idriji. Študiral je nato v Pragi in v Berlinu ter v Parizu. Mnogo je potoval. Znane so njegove številne slike iz Afrike, Amerike in Skandinavije. Najbolj pa mu je pri srcu domača zemlja, posebno Dolenjska, ki jo še vedno z vso ljubeznijo upodablja. Je silno spreten mojster s pastelnimi barvami, z rdečo kreda ter v olju, prav tako pa nemalo občudujemo njegove lesoreze, litografije in ujedanke. Je tudi priljubljen ilustrator. Skupno s pesnikom Jarcem je izdal potopisno knjigo »Odmevi Rdeče zemlje«, v kateri opisuje svoje vtise s potovanj po Severni Ameriki. Lansko leto je z uspehom izdelal portrete naše kraljevske družine. Zdaj živi v Ljubljani.

DROBNE ZANIMIVOSTI

Največji otok na svetu. — Največji otok na svetu je Greenland, ki meri 827.300 kvadratnih milj. Za primero naj služi Velika Britanija, ki meri 88.603 kvadratnih milj.

Ogromen dobiček. — Znani angleški rudnik v Trepči v Srbiji izkazuje letos že nad 200 milijonov dinarjev čistega dobička.

Netopir in malarija. — Še dandanes je netopir med ljudstvom nepriljubljena žival. Vse one čenče, da pije kri spečemu človeku, da se hodi mastit nad šunke v kašči in še kaj hujšega, so le krivično napolncevanje, kajti netopir se hrani izključno z žuželkami in nočnimi metulji. V Severni Ameriki so v krajih, kjer vlada malarija, zgradili posebne lesene stolpe za netopirje. Malarijo raznašajo namreč neke vrste komarji — in teh se netopirji obilno privoščijo. V

krajih, kjer so zgradili take stolpne naselbine za netopirje, so popolnoma iztrebili malarijo.

Mravlja z dežnikom. — V Južni Ameriki živi neke vrste mravlja, ki se takole, kakor nam kaže slika, spre-

haja po ulicah. Toda te liste, ki jih nosi v svojih močnih čeljustih, nosi domov v svoje podzemsko gnezdo, kjer imajo pravcate vrtove. Te liste pridne

delavke razgrizejo v nekakšno kašo, na kateri goje potem posebne bele gobice, ki jim služijo za hrano. Te gobice vsebujejo mnogo beljakovine — in jih nikjer drugje še niso odkrili. Te mravlje so tako spretni vrtnarji, da še do sedaj niso mogli ugotoviti, na kak način jim uspe setev in gojitev teh gobic.

Vzroki smrti. — Sledeča statistika navaja one bolezni, zaradi katerih umre največ ljudi. Pri 10.000 ljudi povzroči jetika 21 smrtnih slučajev, rak 20, pljučnica 19, bolezen želodca in črevesja 17, možganska kap 13, starostna oslabelost 11, influenza 4, infekcije ran 2, oslovski kašelj 2, vnetje slepiča 1, davica 1, tifus in škrlatinka 1. Jetika in rak sta torej še vedno na prvem mestu smrtnih žetve.

Koliko so zajedli. — Mogočniki vseh časov so polagali silno važnost na jedačo in pijačo, posebno kadar so prirejali pojedine. Shranila se nam je listina neke pojedine v starem Rimu od 24. avgusta leta 74. pred Kr. Jedli so za predjed morske ježke, surove ostrige, več vrst drugih školjk, drozge s šparglji, pitane kure, več vrst omak in rib, srnino bedro in krače divjih prašičev, perutnino v testu, rdeče polže. Po tem obedu pa so še pomahali vase: prašičje glave, pitane rače, najrazličnejše morske ribe, divje zajce, rake in kot posebnost je dobil vsak gost skledico karpovih jezikov. Seveda so take pojedine mnogo stale. Saj je znano, da je stala Lukula vsaka taka požrtija 200 tisoč sestercev, kar bi znašalo v našem denarju 700.000 dinarjev.

Potres in živali. — Znanstveniki so z vestnim opazovanjem dognali značilna obnašanja nekaterih živali v zvezi s potresom. Tako na primer so psi pred potresom nenavadno razdraženi. Lajajo in zavijajo brez vzroka — ali pa jih

napada težak spanec. Tudi napram človeku postanejo drugačni. Tišče se svojega gospodarja, druge pa napadajo. Hrane nočejo, pač pa so silno žejni. Mačke so pred potresom zelo nemirne. Tresejo se po vsem telesu. Pred nekim potresom v Grčiji so mačke pred vsakim sunkom neznošno kričale. Mačka, ki je imela svoje mladiče skrite, jih je prinesla k ljudem, kakor da bi jih hotela prositi pomoči. Tudi konji in svinje slutijo potres že nekaj dni vnaprej. Čebele beže trumoma iz panja. V Grčiji so opazovali divje zajce. Bili so silno nemirni, tresli so se in tekali sem in tja, dokler se niso zatekli k ljudem. Domnevajo, da čutijo živali s svojimi fino razvitimi živci že razdiralne pojave pod zemljo, ki jih niti najboljši potresomeri ne morejo zaznamovati.

Železniške proge v Sloveniji. — Vsako leto se zgradi v naši državi nekaj nad 100 km novih prog. V Sloveniji je znašal prirastek do leta 1918. 20 km letno, od prevrata do danes pa le 3 km. Večina novih prog se gradi le na ozemlju beograjskega ravnateljstva, ki je do letos pridobilo čez 1000 kilometrov novih prog. V Sloveniji so bile zgrajene po prevratu, t. j. od leta 1918—1937 sledeče proge:

	km
Ormož—Murska Sobota . . .	39
Rogatec—Krapina	14
Dvojna proga Zidani most . .	0'3
Vrhnika—Vrhnika trg	0'9
Konjice—Zreče	6
Skupaj	60

Italijanski imperij. — Po zadnjih uradnih podatkih šteje italijanska Libija 705.000 prebivalcev, italijanska vzhodna Afrika (združena Somalija, Eritreja in Abesinija) pa 7.600.000 prebivalcev. Italija sama ima 43.412.000 prebivalcev, potemtakem šteje prebivalstvo italijanskega imperija skupno 51.717.000 duš.